

ники цього творчого об'єднання працювали на багатьох київських об'єктах: брали участь в реставраційних роботах «Будинку з хімерами», у відтворенні Михайлівського Золотоверхого собору, Успенського собору Києво-Печерської лаври, собору св. Володимира в Херсонесі. За словами директора творчого об'єднання Т.П. Андрієнко, кахлі для Будинку митрополита виготовлялися за автентичними технологіями. Дуже серйозним і складним завданням було досягнення необхідного кольору. Точне попадання в колір до опалу виробу і після – це безліч кольоропроб шляхом підбору фарб. Складний і великий об'єм роботи – виготовлення форм, моделей і безпосередньо кахель – був виконаний керамічною мануфактурою В.В. Погребного.

Велику роль у підборі малюнків, кольорів, сюжетів відіграв також художник Борис Данилов, який разом з В.Ф. Отченашком ретельно вивчав надані зразки кахель і створював сюжети для «бібліїної» печі. Борис Дмитрович Данилов – відомий художник декоративно-ужиткового мистецтва, член Національної спілки художників України (з 1990 р.), яскравий представник постмодернізму. Закінчив Львівську Національну Академію мистецтв, працює над створенням авторських форм у порцеляні – унікальних ваз, тарілей, абстрактних просторових об'єктів, розписаних у техніці надглазурного та підглазурного розпису. Здійснював творчі проекти на Порцеляновому заводі у Санкт-Петербурзі (у 1996 р.), Королівській порцеляновій мануфактурі в місті Аугартен (Австрія, у 1998 р.). Брав участь у багатьох всеукраїнських та міжнародних художніх виставках та симпозиумах. Роботи Б.Данилова зберігаються у багатьох музеях, приватних зібраннях України, США, Канади, Німеччини, Франції, Італії, Японії [9; 10, с. 48].

Окрім Данилова, над розписом кахлів працювали художники Дмитро і Євгенія Данилови, Світлана і Павло Яценко.

Підсумовуючи зібраний матеріал, слід зазначити наступне. На сьогодні в Києві нараховується близько десяти пам'яток цивільної архітектури XVII–XVIII ст., переважно в перебудованому вигляді, але в жодному з них не збереглися первісні інтер'єри. З огляду на це, під час реставраційних робіт в Будинку митрополита пріоритетним завданням стало максимальне збереження автентичних складових основних приміщень і доповнення їх відтвореними елементами, якими стали печі першого поверху. Використовуючи найкращі зразки архітектурно-декоративної кераміки XVIII ст., наші сучасники – реставратори і художники-керамісти – створили якісні реконструкції, які стали чудовим доповненням кімнат первісної об'ємно-просторової структури, окрасою експозиції музею «Будинок митрополита».

ПОСИЛАННЯ

1. Отченашко В.Ф., Ступнікова Я.О. Пам'ятка архітектури XVIII ст. Будинок митрополита (охор. № 1/3) Національного заповідника «Софія Київська». Проект реставрації та реабілітації. Реставрація інтер'єрів основних приміщень. Проект відтворення груб. Архітектурні рішення. Стадія Р. – К., 2006.
2. Отченашко В.Ф., Ступнікова Я.О., Шамраєва А.М. Пам'ятка архітектури XVIII ст. Будинок митрополита (охор. № 1/3) Наці-

онального заповідника «Софія Київська». Проект реставрації та реабілітації. Реставрація інтер'єрів основних приміщень. Проект відтворення груб. Історична довідка. – К., 2006.

3. Лукомский Г. Два таинственных двора Разумовских // Столица и усадьба. – Петроград, 1914. – № 16–17. – С. 3–8.
4. Маслих С.А. Русское изразцовое искусство XV–XIX веков. – М., 1983. – 274 с.
5. Лашук Ю.П. Українські кахлі IX–XIX ст. – Ужгород, 1993. – 81 с.
6. Колупаєва А. Українські кахлі XIV – початку XX ст. Історія. Типологія. Іконографія. Ансамблевисть. – Львів, 2006. – 383 с.
7. Горбенко Є.В. Митрополичий будинок Софійського монастиря // Українське мистецтвознавство. – Вип. 6. – К., 1974. – С. 150–161.
8. Юрченко С.Б. Будинок митрополита Києво-Софійського монастиря у XVIII ст. // Архітектурна спадщина України. – Вип. 3. – Ч. II. – К., 1996. – С. 129–138.
9. Данилов Борис Дмитрович. – Енциклопедія сучасної України // <http://esu.com.ua>.
10. Чергузова З. Борис Данилов: фарфор par excellence // А.С.К. – К., 2001 – № 3. – С. 48.

Абрамова И.В. Реконструкция печей XVIII ст. в Доме митрополита Софии Киевской

Статья посвящена реконструкции печей XVIII ст., осуществленной во время ремонтно-реставрационных работ 2005–2008 гг. в памятнике архитектуры XVIII – начала XX ст. Доме митрополита Национального заповедника «София Киевская». Раскрывается научное обоснование реконструкции, подается информация об авторах и исполнителях воссозданных печей в помещениях I этажа.

Ключевые слова: кафельные печи (грубы), роспись, реконструкция (воссоздание).

Abramova I.V. Reconstruction of furnaces of the XVIII century in the Metropolitan House of st. Sophia in Kyiv

The article is devoted to the reconstruction of furnaces of the XVIII century committed during restoration works carried out in 2005–2008 in a monument of architecture XVIII – early. XX century Metropolitan's Residence of the National Reserve «Sophia». Disclosed scientific substantiation of reconstruction, contains information about the authors and performers played stoves in the rooms of the first floor.

Key words: tiled stove (rough), painting, reconstruction (reproduction).

15.03.2017 p.

J

УДК 303.4(477):725.94+902

V.I. Mezentsev
Yu.M. Sytyi
Yu.O. Kovalenko

BRIEF REPORT ON THE ARCHAEOLOGICAL FINDINGS AT BATURYN IN 2016

This article presents the results of the latest archaeological and architectural research on ceramic floor patterns and exterior decoration of Hetman Ivan Mazepa's palace in Baturyn and their Polish and Italian analogies. It also describes recently excavated finds, which broaden our knowledge about the wealth, culture, and lifestyle of the Cossack elite, architectural majolica, and metalworks in early modern Baturyn, as well as its commercial and artistic ties to Europe.

Key words: Baturyn, Mazepa's palace, ceramic decoration, metal ornaments, accoutrements, arms, glazed stove tiles, porcelain figurine.

In August 2016, the Canada-Ukraine archaeological expedition carried out its annual excavations in Baturyn, Chernihiv Oblast. From 2001, the Kowalsky Program for the Study of Eastern Ukraine at the Canadian Institute of Ukrainian Studies (CIUS) at the University of Alberta, the Pontifical Institute of Mediaeval Studies (PIMS) at the University

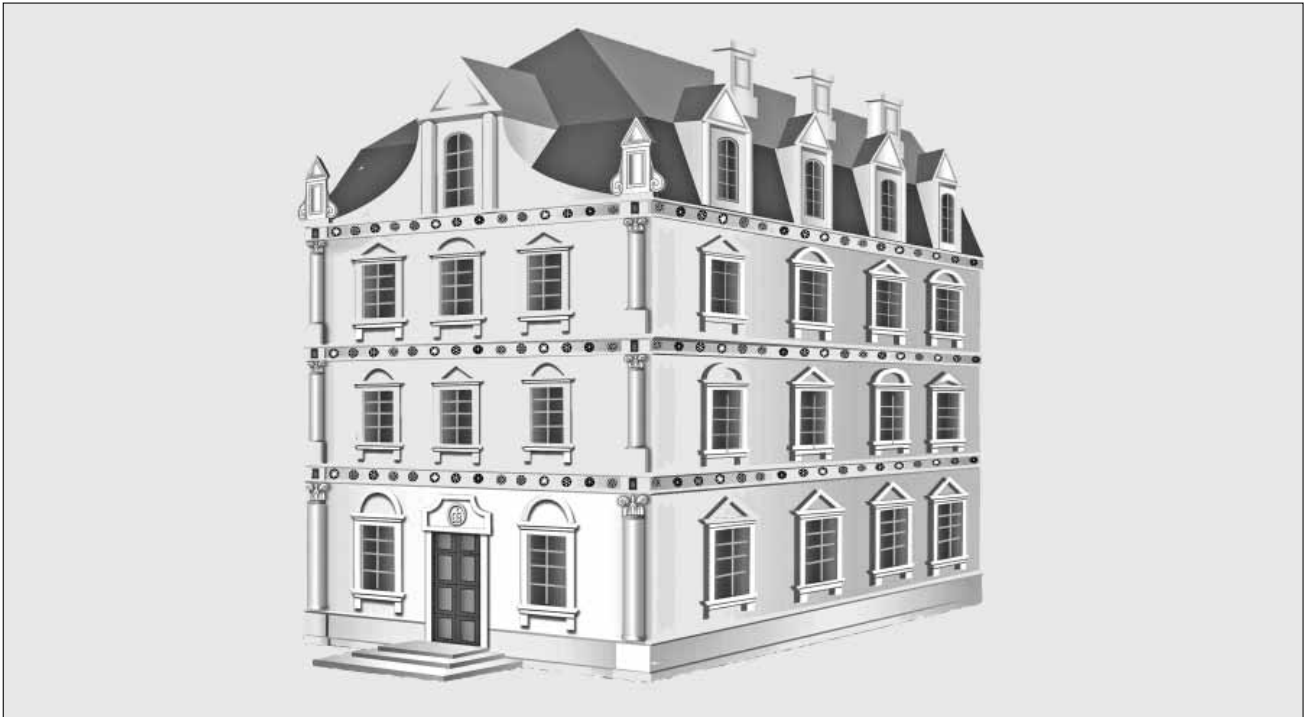

Fig. 1. Frontal and lateral elevations of I. Mazepa's palace in Baturyn before 1708. Hypothetical reconstruction by V. Mezentsev, computer graphic by S. Dmytriienko, 2016

of Toronto, and the Ucrainica Research Institute in Toronto, Canada, have sponsored the historical and archaeological research of Baturyn of the Cossack era. Prof. Volodymyr Kravchenko, Director of CIUS, heads the Kowalsky Program. The W. K. Lypynsky East European Research Institute Inc. in Philadelphia, the United States, awarded a generous grant for the archaeological investigations of early modern Baturyn during the 2016–2017 academic year. The Chernihiv Oblast State Administration also contributes annual subsidies for the excavations in the town.

In 2016, about 70 students and scholars from the National University of Chernihiv, Hlukhiv National University, Sumy State University, and the National University of the Kyiv Mohyla Academy took part in the Baturyn archaeological expedition. It was led by Dr. Viacheslav Skorohod and Yurii Sytyi of Chernihiv National University. Yurii Kovalenko, M.A., of Hlukhiv National Preserve participated in the excavations at Baturyn and examination of its findings. Dr. Volodymyr Mezentsev (CIUS) is the Canadian executive director of the Baturyn archaeological project. Prof. Zenon Kohut, the eminent historian of the Hetmanate and former director of CIUS, is the academic adviser of this undertaking. The noted historian of Chernihiv principality, Prof. Martin Dimnik (PIMS), has also participated in the study of Baturyn and dissemination of results [1].

Between 1669 and 1708, Baturyn was the capital of the Cossack state, or Hetmanate, and reached the pinnacle of its urban development under the illustrious reign of Hetman Ivan Mazepa (1687–1709). In 1708, while quelling Mazepa's military resistance to Moscow's absolutist rule

in central Ukraine, the Russian army totally ravaged the town. The last hetman of Left-Bank Ukraine, Kyrylo Rozumovsky (1750–1764), rebuilt and repopulated Baturyn and appointed it as the capital of the Cossack state again. Until his death in 1803, he promoted its local economy, reviving the town's commercial and cultural contacts with the West. While Ukraine was stateless, the former hetman capital steadily declined and lost urban features, becoming an insignificant rural settlement in the Soviet era.

The 2016 expedition continued to excavate the remnants of I. Mazepa's manor in Honcharivka, the suburb of Baturyn. Prior to 1700, the hetman built there a richly decorated masonry palace consisting of three stories and an attic. In 1708, his principal residence was destroyed by Russian troops.

V. Mezentsev's examination of the numerous fragments of ceramic floor tiles from the Honcharivka palace found during our excavations in 2009–2014 has shown that nine floor pavement designs were used in its superstructure. Floors were made of hexagonal, octagonal, square, rectangular, and triangular tiles of various sizes. Many of them were glazed flask-green and sky-blue, while others are plain terracotta [2].

A comparative analysis has revealed that the tiles' shapes and adornments and the methods of flooring in the Honcharivka palace have extensive analogies with those found in early modern basilicas, abbeys, palaces, castles, university campuses, and town halls in Warsaw and Krakow, Poland, as well as Florence, Pistoia, Tuscany, and Bologna in Italy. Most likely the reconstructed floor patterns and inlays of I. Mazepa's palace first appeared in northern Italy during the Renaissance and were transferred via Poland to Ukraine in six-

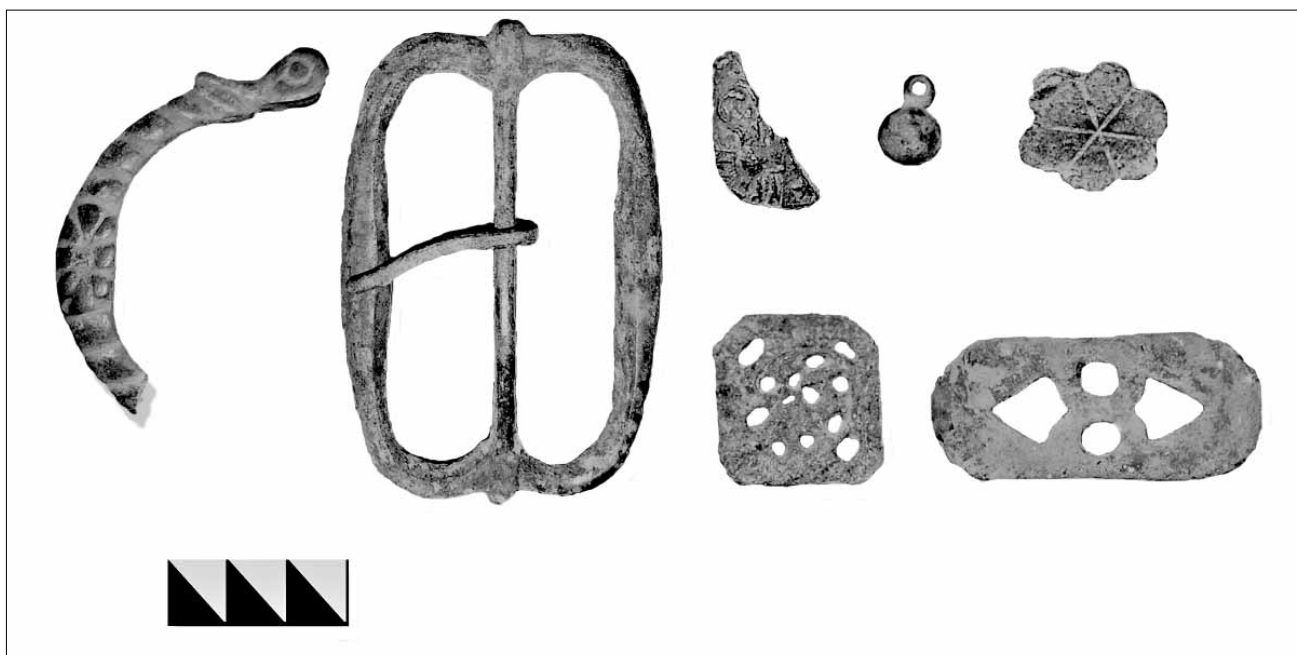

Fig. 2. Bronze clasps and decorative appliques from Cossack belts and horse harnesses, and a copper button, 17th -18th c. 2016 Baturyn excavations. All photos by Yu. Sytyi

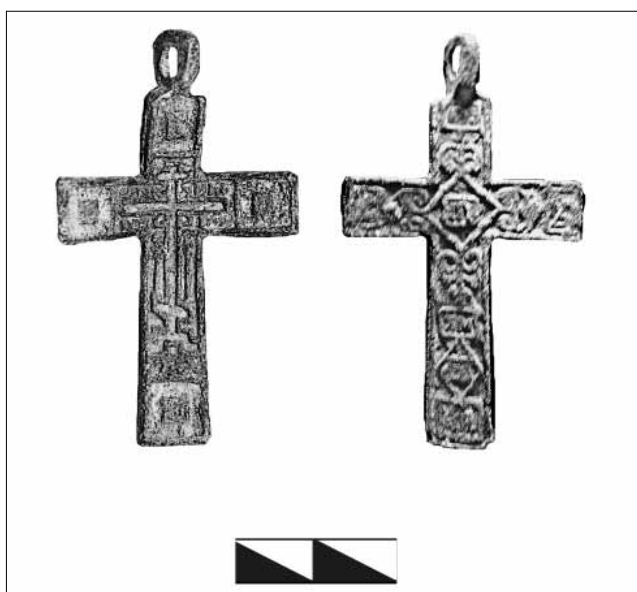

Fig. 3. Front and back of the 17th-century patterned bronze neck cross discovered in the southern suburb in 2016

teenth and seventeenth centuries [3].

The hetman probably instructed his architects and decorators not only to borrow Western baroque architecture for his Baturyn residence, but also to include the fashionable floor pavements from seventeenth-century aristocratic palaces or villas in the Polish-Lithuanian Commonwealth or Western Europe. Analysis of a 1744 drawing of the palace ruins from the collection of the National Museum in Stockholm suggests that its architectural design and ornamentation belonged to the style of the mature Central European baroque. At the same time, archaeological sources indicate that the palace frieze

of entablature was adorned with eye-catching multicoloured glazed ceramic rosettes—a hallmark of seventeenth- and eighteenth-century ecclesiastical structures in Kyiv. Thus, the impressive exterior and interior embellishments of the Honcharivka palace represented a mixture of Western and Ukrainian (more precisely, Kyivan) baroque decorative techniques (fig. 1).

The application of nine ceramic floor patterns, many of which were finished with green and rare blue enamel, of nearly 30 types of glazed polychrome stove tiles, six kinds of façade rosettes, and two variants of heraldic slabs testify to the exceptionally rich and imposing adornment of I. Mazepa's main residence in Baturyn. It was unrivalled among all the known houses of other hetmans, high-ranking officers, and officials of the Cossack realm. V. Mezentsev and Serhii Dmytriienko (Chernihiv), the Baturyn archaeological expedition's graphic artist, using a computer photo collage method, have prepared unprecedented hypothetical reconstructions of two living chambers and the grand hall of the ruined Honcharivka palace [4].

In 2016, in the former fortress and the southern suburb of Baturyn, archaeologists excavated remnants of seventeenth- and eighteenth-century timber dwellings of the Cossacks and burghers. They found there: 11 silver and copper Polish and Russian coins, three fragments of copper rings, four copper buttons, four bronze clasps and six decorative appliques from Cossack leather belts and horse harnesses, an iron horse stirrup, four lead musket bullets, four flint pieces from flint-lock rifles, the fragment of a bronze hilt guard of a rapier, a lead seal, an iron lock and key, and a ceramic game chip of this time (fig. 2). Several noteworthy finds are described below.

In the southern suburb, a small bronze neck cross was unearthed (fig. 3). Its arms are gradually broadened toward the

Fig. 4. Fragments of 18th-century Dutch-style ornamental glazed ceramic stove tiles. Baturyn excavations in 2016

ends. On the front, it bears the relief of a three-barred Orthodox cross set atop a stepped figure representing Golgotha and the symbols of the Passion of Christ on both sides in keeping with Byzantine iconographic tradition. The back side is ornamented with relief geometric and floral motifs. Traces of white enamel give Yu. Kovalenko reason to assume that this cross was produced in a professional workshop and thus relatively expensive. He dates it to the seventeenth century.

Several silver, billon, bronze, tin, and lead neck crosses of similar shape with an inscribed relief Orthodox cross and the Golgotha symbol were discovered in the course of our excavations of seventeenth- and eighteenth-century graves near the site of the ruined Holy Trinity Cathedral (ca. 1692) within the fortress in 2007–2010. These crosses could have been manufactured in Baturyn before its destruction in 1708, or at some other centres of metal-casting in central Ukraine, and sold widely, particularly in the towns and monasteries that attracted the masses of Orthodox pilgrims.

In Baturyn's northern outskirts, the remnants of a seven-

Fig. 5. Broken 18th-century porcelain male statuette found in the Baturyn fortress in 2016

teenth- or eighteenth-century brick dwelling of a well-to-do person were located. It was identified as the suburban residence of Chancellor General Pylyp Orlyk, the closest associate and chargé d'affaires of I. Mazepa, who became hetman in exile in 1710–1742.

At this site were found shards of costly ceramic stove tiles of the Mazepa period. They are adorned with fine baroque relief flower patterns and covered with multicoloured glazing. In Yu. Kovalenko's view, one fragment features the depictions of a cannon barrel and Cossack hand-weapons. These may represent a part of a larger heraldic composition now lost. Many burnt

stove tiles attest to the conflagration of P. Orlyk's residence during the sack of Baturyn in 1708. Our expedition will continue its archaeological investigation of his household next summer.

Near the extant late seventeenth-century masonry mansion of Judge General Vasyl Kochubei in Baturyn, the expedition uncovered portions of brick foundations, which supported a wooden structure thirteen metres wide. Yu. Sytyi asserts that this was an administrative building commissioned by K. Rozumovsky in the mid-eighteenth century and dismantled sometime in the nineteenth century. While excavating its debris, two fragments of narrow ceramic tiles that revetted heating stoves were found. These tiles have no relief, but are decorated with elaborate plant motifs of dark-blue and white enamel in a baroque Dutch style.

Within the fortress, archaeologists unearthed half of a larger rectangular ceramic tile with flat facing and images in this style (fig. 4). In previous years, five whole tiles of the same form and size were discovered in Baturyn. All of them are glazed cobalt blue and white and bear schematic graphic representations of early modern Western European houses and towers, as well as stylized birds inside figured white frames. Two symmetrical flowers flank the frame on both sides of each tile. Perhaps these elongated tiles were applied as decorative horizontal bands between rows of larger tiles facing heating stoves.

Although no stoves have survived from the two Rozumovsky palaces in Baturyn (1752 and 1799), many of their revetment ceramic tiles of various formats have been found over the years. They are glazed predominantly cobalt and white, but occasionally brown, green, and yellow. These tiles possess highly artistic depictions of early modern Western European urban landscapes, country houses, sailboats, people, birds, and flowers, as well as plant and geometric designs, especially along the margins, all executed in late baroque Dutch style. K. Rozumovsky likely imported the best and most expensive tiles from Holland for finishing the heating stoves or fireplaces at his ambitious palatial residences and state administrative buildings. He could have also used some cheaper imitations of the fashionable Delft blue tiles, which were manufactured in Russia from the Petrine era and locally in Baturyn since 1750.

While excavating the fortress, for the first time in Baturyn, archaeologists discovered a remarkable tiny porcelain figure of an elegantly-dressed gentlemen in eighteenth-century European clothing (fig. 5). Unfortunately, his head and part of the right hand are broken off. This statuette was fashioned in a realistic manner, but without small details. It was somewhat coarsely painted in blue, red, apple-green, gold, dark-brown, and black colours. These observations point to the mass production of such figurines for a broad market. V. Mezentsev believes that it was a product of the porcelain factory in Meissen, Saxony, and brought to Baturyn during K. Rozumovsky's time. The statuette could have stood on display in the house of a wealthy resident or served as a toy for his children. The finds of the valuable German porcelain sculpture and the Dutch-style glazed ceramic stove tiles provide insight into the

Westernization and prosperity of the Baturyn elite during the second half of the eighteenth and early nineteenth centuries.

The 2016 excavations in Baturyn have yielded several rare and significant artefacts for the study of interior adornment of residences and administrative buildings as well as the culture and lifestyle of the hetmans, Cossack officers (*starshyna*), or the gentry (*shliakhta*). New archaeological data have also advanced our knowledge about local production of metal ornaments, accoutrements, arms, and the architectural majolica in the town, as well as its trade imports and artistic influences from Western Europe and Russia in the seventeenth and eighteenth centuries [5]. The Canada-Ukraine expedition will resume its field explorations in Baturyn next summer.

ENDNOTES

1. The first version of this report has been published in Canada in the electronic bulletin of the University of Ottawa. See Martin Dimnik and Volodymyr Mezentsev, «Excavations at Baturyn in 2016», *Canada-Byzantina*, no. 28, January 2017, pp. 12–16 (https://www.academia.edu/31437525/Canada-Byzantina_no.28_January_2017).

2. Мезенцев В. Мощення підлог палацу І. Мазепи у Батурині: комп'ютерні реконструкції та порівняльний аналіз // Сіверщина в історії України. Збірник наукових праць. – Вип. 8. – К. – Глухів, 2015. – С. 133–144; Когут З., Мезенцев В., Ситий Ю., Скороход В. Археологічні дослідження у Батурині 2013–2014 рр. Палаці Івана Мазепи та Кирила Розумовського. – Торонто, 2015. – С. 14–25; Mezentsev V. «Update: Baturyn Excavations in 2014–2015», *The Ukrainian Weekly*, vol. LXXXIV, no. 4, Parsippany, N. J., January 24, 2016, pp. 16–17. See also note 3.

3. Мезенцев В. Західні аналогії конструкцій підлог Мазепино-го палацу в Батурині // Сіверщина в історії України. Збірник наукових праць. – Вип. 9. – К. – Глухів, 2016. – С. 196–210.

4. Когут З., Мезенцев В., Ситий Ю. Розкопки у Батурині 2015 року. Реконструкції інтер'єрів палацу Івана Мазепи. – Торонто, 2016. – С. 9–22; Mezentsev V. «Baturyn Archaeological Update. Reconstructing the Interior of Mazepa's Palace», *Ukrainian Echo*, vol. 30, no. 33, Toronto, November 15, 2016, pp. 1–2.

5. Ситий Ю., Мезенцев В., Скороход В. та ін. Науковий звіт про археологічні дослідження в охоронних зонах Національного історико-культурного заповідника «Гетьманська столиця» в м. Батурин Бахмацького р-ну Чернігівської обл. у 2016 р. // Науковий архів Інституту археології НАН України. – 2016.

Мезенцев В.І., Ситий Ю.М., Коваленко Ю.О. Короткий звіт про археологічні знахідки у Батурині 2016 р.

Стаття підсумовує результати останніх архітектурно-археологічних досліджень типів мощення керамічних підлог і декору екстер'єру палацу гетьмана Івана Мазепи у Батурині, їх польських та італійських аналогій. Також розглядаються знахідки з розкопок 2016 р., які доповнюють наші знання про багатство, культуру й побут козацької еліти, архітектурну майоліку і металеві вироби ранньомодерного Батурина, його торгові та мистецькі зв'язки з Європою.

Ключові слова: Батурин, Мазепин палац, керамічний декор, металеві оздобы, спорядження, зброя, полив'яні пічні кахлі, порцелянова фігурка.

Мезенцев В.И., Сытый Ю.Н., Коваленко Ю.А. Краткий отчет по археологическим находкам в Батурине 2016 г.

В статье изложены результаты последних архитектурно-археологических исследований типов мощения керамических полов и декора экстерьера дворца гетмана Ивана Мазепы в Батурине, их польских и итальянских аналогий. Также рассматриваются находки из раскопок 2016 г., которые дополняют наши знания о благосостоянии и быте казацкой элиты, архитектурной майолике и металлических изделиях ранне-модерного Батурина, его торговых и культурных связях с Европой.

Ключевые слова: Батурин, Мазепин дворец, керамический декор, металлические украшения, снаряжение, оружие, поливные печные изразцы, фарфоровая фигурка.

19.03.2017 р.

j